

AB-LOP-TS OCT 0441 AB-IC

Verticale doorstroming en ongekwalificeerde uitstroom in het middelbaar agrarisch onderwijs

Een verkenning

A.W. Lazonder

Samenvatting

In het secundair beroepsonderwijs kunnen leerlingen doorstromen naar een opleiding op een lager niveau. Doorstroming wordt gezien als middel tegen ongekwalificeerde uitstroom. In de praktijk heeft doorstroming het totale percentage ongediplomeerde schoolverlaters nog niet weten te verminderen. Mogelijk wordt dit veroorzaakt doordat leerlingen onvoldoende bekend zijn met, of weinig behoefte hebben aan doorstroming. Om deze verklaringen te verifiëren hebben 182 leerlingen uit het middelbaar agrarisch beroepsonderwijs een vragenlijst ingevuld. Uit de resultaten blijkt dat bijna 80% van de leerlingen bekend is met doorstroming en dat de bekendheid niet verschilt tussen leerlingen van scholen met veel en weinig doorstromers. De behoefte aan doorstroming is daarentegen matig en verschilt bovendien in het voordeel van leerlingen van scholen met veel doorstromers. Deze uitkomsten wijzen erop dat niet de bekendheid met, maar de geringe behoefte aan doorstroming de reden is waarom doorstroming niet heeft geleid tot minder ongekwalificeerde uitstroom.

1 Inleiding

De aansluiting tussen het secundair beroepsonderwijs en de arbeidsmarkt staat al geruime tijd in de belangstelling. In de jaren tachtig ging de aandacht vooral uit naar de kwalitatieve aansluitingsproblemen: de kennis en vaardigheden die op school werden geleerd, sloten slecht aan op de eisen van de beroepspraktijk (o.a. Commissie Wagner, 1984; De Grip, 1987; Van Hoof & Dronkers, 1980). De kritieken die destijds geuit werden ('ze kunnen geen hamer meer vasthouden') hebben hun uitwerking niet gemist; begin jaren negentig was de kwalitatieve

aansluiting aanzienlijk verbeterd (Commissie Dualisering, 1993). In kwantitatieve zin is er echter weinig veranderd. Ondanks alle inspanningen blijft het secundair beroepsonderwijs kampen met een ongekwalificeerde uitstroom van bijna 40% (Commissie Dualisering, 1993; Osinga, 1998b).

De kwalificatiestructuur moet hierin verandering brengen. Het verminderen van ongekwalificeerde uitstroom was immers een van de uitgangspunten voor dit nieuwe systeem voor secundair beroepsonderwijs (Ministerie van LNV, 1989; Ministerie van OCW, 1994). In het ontwerp van de kwalificatiestructuur is dit streven op diverse manieren geconcretiseerd. Een voorbeeld hiervan is de inrichting van individuele leertrajecten. Verwacht wordt dat leerlingen hun opleiding minder snel zullen afbreken wanneer het onderwijs is toegesneden op hun wensen en behoeften. Een ander voorbeeld betreft de mogelijkheden voor horizontale doorstroming die maken dat leerlingen kunnen overstappen naar een opleiding in een andere leerweg. Deze overstap geeft potentiële studiestakers de gelegenheid hun opleiding op een andere manier af te ronden.

De meest vernieuwende manier om ongekwalificeerde uitstroom te verminderen is echter de mogelijkheid voor verticale doorstroming die het voor leerlingen aantrekkelijker maakt hun opleiding op een lager niveau te vervolgen (de overstap naar een hoger niveau behoort ook tot verticale doorstroming, maar wordt in dit artikel buiten beschouwing gelaten; zij leidt niet tot minder ongekwalificeerde uitstroom). Ideologisch gezien roept de term verticale doorstroming wel de associatie op met de overstap naar een hoger niveau en verhult zo beter dan de oude term afstroom dat het gaat om een mislukking in een hoger traject. Praktisch gezien is verticale doorstroming aantrekkelijk omdat doorstromers (een groot deel

van) de behaalde kwalificaties kunnen meemen naar de nieuwe opleiding. Dit wordt mogelijk gemaakt doordat de kwalificatiestructuur opleidingen op vier kwalificatieniveaus bevat. Deze opleidingen zijn georganiseerd volgens het inclusiviteitsprincipe: opleidingen op een hoger niveau omvatten de kernen van opleidingen op een lager niveau.

Of verticale doorstroming de ongekwalificeerde uitstroom daadwerkelijk weet terug te dringen, kan pas over enkele jaren worden bepaald. In de meeste sectoren van het secundair beroepsonderwijs is de kwalificatiestructuur in augustus 1997 ingevoerd. Het duurt dus nog zeker tot het begin van de volgende eeuw voordat voldoende uitstroomgegevens beschikbaar zijn. Deze beperking geldt overigens niet voor het middelbaar agrarisch beroepsonderwijs (MAO). In deze sector werd de kwalificatiestructuur al in 1992 ingevoerd. De uitstroomgegevens uit het MAO geven derhalve een voorlopige indruk van het effect van verticale doorstroming op de ongekwalificeerde uitstroom.

Op het eerste gezicht lijkt dit effect vrij gunstig te zijn. In 1992/1993, het schooljaar waarin de kwalificatiestructuur in het MAO werd ingevoerd, verliet 5.3% van de leerlingen de opleiding met een diploma op een lager niveau dan waarop zij waren ingestroomd. In 1995 was dit percentage gestegen naar 7.0%. De laatste twee jaar bestaat de totale uitstroom van het MAO voor bijna 12% uit leerlingen die verticaal zijn doorgestroomd (Ministerie van LNV, 1998). Desondanks verlaat tot op heden nog steeds ongeveer 40% van de leerlingen het MAO zonder diploma (zie ook Lokman, 1998; Osinga, 1998a). Het toenemende aantal leerlingen dat verticaal doorstroomt heeft dus nog niet geresulteerd in minder ongekwalificeerde uitstroom.

Het voorlopige karakter van deze conclusie is niet zonder reden. Er zijn namelijk aanwijzingen dat de mogelijkheden voor verticale doorstroming nog niet optimaal worden benut. Verticale doorstroming blijkt op sommige scholen veel voor te komen, terwijl het op andere scholen niet of nauwelijks gebeurt (Lazonder & De Jong, 1998). Een mogelijke verklaring voor deze verschillen is dat leerlingen van scholen met weinig doorstromers onvoldoende op de hoogte zijn van de moge-

lijkheden voor verticale doorstroming. Ook is het mogelijk dat leerlingen van deze scholen geen behoefte hebben aan verticale doorstroming (vgl. Babeliowsky, 1995; De Bruijn, 1992; Raffe, 1994).

Volgens Lazonder en De Jong (1998) zou het aantal doorstromers verhoogd kunnen worden door de leerlingen op scholen met weinig doorstromers beter te informeren over verticale doorstroming. Ook zou de behoefte van leerlingen aan doorstroming kunnen worden vergroot. In dit artikel worden beide veronderstellingen onderzocht. Eerst wordt een overzicht gegeven van de factoren die mogelijk van invloed zijn op de behoefte van leerlingen aan verticale doorstroming. Vervolgens wordt een verkennend onderzoek beschreven dat is uitgevoerd onder MAO-leerlingen. Deze leerlingen werd gevraagd of zij bekend zijn met verticale doorstroming en hoe groot hun behoefte is om door te stromen. De leerlingen waren afkomstig van scholen met een hoog of een laag percentage doorstromers. Verwacht wordt dat op scholen met een hoog percentage doorstromers de bekendheid met en de behoefte aan doorstroming groter is dan op scholen waar relatief weinig leerlingen doorstromen. Daarnaast is onderzocht door welke factoren de veronderstelde verschillen in behoefte kunnen worden verklaard.

2 Determinanten van behoefte aan verticale doorstroming

Ongekwalificeerde uitstroom wordt gevormd door de leerlingen die een opleiding zonder diploma verlaten. Ongekwalificeerde uitstroom is dus het directe gevolg van studiestaking. Wil verticale doorstroming de ongekwalificeerde uitstroom verminderen, dan moet het potentiële studiestakers zo aantrekkelijk worden gemaakt om door te stromen dat zij afzien van hun voornemen de opleiding af te breken. Hiervoor is inzicht nodig in de factoren die leiden tot studiestaking (zie Tabel 1).

De keuze om een opleiding voortijdig te beëindigen wordt bepaald door persoonsgebonden, opleidingsgebonden, en arbeidsmarktgebonden factoren (Commissie Dualisering, 1993; Harms & Den Boer, 1996; Neve, 1989; Van den Berg, Eimers, Feijnen &

Tabel 1

Factoren die van invloed zijn op studiestaking

PERSOONSGEBONDEN FACTOREN ^a	OPLEIDINGS- GEBONDEN FACTOREN	ARBEIDSMARKT- GEBONDEN FACTOREN
Intellectuele capaciteit	Voorlichting over de opleiding	Intrede arbeidsmarkt
Sociale achtergrond	Complexiteit van de opleiding	Vereiste kwalificaties
Perceptie van de eigen mogelijkheden	Opleidingsmogelijkheden in het leer- of stagebedrijf	
	Vooropleiding	
	Mogelijkheden voor differentiatie	

^a Demografische variabelen als leeftijd, geslacht, kwalificatieniveau van de opleiding, en beroep ouders worden ook tot de persoonsgebonden factoren gerekend. Omdat deze leerling-kenmerken alleen een indirect effect op studiestaking hebben (Bijleveld, 1993), worden zij als achtergrondvariabelen meegenomen in het onderzoek.

Hövels, 1994). De persoonsgebonden factoren worden gevormd door de kenmerken van de leerling. De kenmerken van de school maken deel uit van de opleidingsgebonden factoren. Tot deze categorie worden ook de stelselgebonden factoren gerekend: in dit geval de kenmerken van de kwalificatiestructuur. De arbeidsmarktgebonden factoren hebben betrekking op de loopbaan die een leerling voor ogen heeft. Van belang zijn vooral het moment waarop een leerling de arbeidsmarkt wil betreden en de kwalificaties die minimaal vereist zijn voor het beroep dat hij/zij wil gaan uitoefenen.

Elke factor kan bijdragen aan de beslissing van een leerling om zijn/haar opleiding vroegtijdig te verlaten. Dit gebeurt echter alleen wanneer een factor uiting geeft aan voor de schoolloopbaan ongunstige omstandigheden. Voorbeelden hiervan zijn onvoldoende intellectuele capaciteiten, slechte ervaringen tijdens de stage, een slecht aansluitende vooropleiding en de wil om zo snel mogelijk te gaan werken. Gezien de eerdergenoemde parallellen tussen verticale doorstroming en studiestaking wordt verwacht dat de factoren uit Tabel 1 de behoefte aan doorstroming op dezelfde manier beïnvloeden. Omdat de behoefte aan verticale doorstroming nog niet eerder is onderzocht, wordt deze verwachting geïllustreerd aan de hand van onderzoeken naar rendement en studiestaking.

De persoonsgebonden factor 'intellectuele capaciteit' zal de behoefte aan doorstroming vergroten wanneer een leerling onvoldoende verstandelijk vermogen heeft om een opleiding succesvol af te ronden (Harms & Den Boer, 1996; Janssen, 1990). Beschikt een leerling over voldoende capaciteiten, dan zal deze factor de behoefte aan doorstroming niet vergro-

ten. De factor 'perceptie van de eigen mogelijkheden' heeft een vergelijkbaar effect, met dien verstande dat het hier gaat om de indruk die een leerling van zijn eigen intellectuele vermogen heeft (Roeleveld, De Jong, Oosterbeck & Webbink, 1994). De sociale achtergrond van een leerling zal de behoefte aan doorstroming vergroten wanneer een leerling door zijn/haar omgeving wordt aangemoedigd om door te stromen. Wordt een leerling juist gestimuleerd om zijn/haar opleiding te voltooien, dan draagt deze factor niet bij aan de behoefte aan doorstroming (Harms & Den Boer, 1996; Roeleveld et al., 1994).

De opleidingsgebonden factoren vergroten de behoefte aan verticale doorstroming wanneer een leerling ontevreden is over zijn/haar opleiding (Janssen, 1990; Koster, 1991; Van den Berg et al., 1994). Dit kan veroorzaakt worden door een gebrekkige voorlichting, slechte opleidingsmogelijkheden in het stagebedrijf of een ontoereikende vooropleiding. Ook wanneer leerlingen hun opleiding te moeilijk vinden of ontevreden zijn over de differentiatiemogelijkheden zal hun behoefte aan doorstroming toenemen (De Bont-Hoek, De Haas & Kraft, 1989; Mascini, 1983; Roeleveld et al., 1994; Van den Berg et al., 1994). Is een leerling tevreden over deze aspecten van een opleiding, dan hebben deze factoren geen invloed op de behoefte aan doorstroming.

De arbeidsmarktgebonden factoren hebben een gecombineerd effect op de behoefte aan verticale doorstroming (Janssen, 1990; Lokman, 1995). Deze behoefte zal toenemen wanneer een leerling zo snel mogelijk wil gaan werken en, bijvoorbeeld door een krappe arbeidsmarkt, ook met een lager diploma een beoogde baan kan krijgen. Bij leerlingen op

wie de arbeidsmarkt een minder sterke aantrekkingskracht uitoefent, zal de behoefte aan doorstroming niet veranderen. Ook wanneer een leerling de huidige opleiding wel moet afronden om een baan te kunnen krijgen, zullen de arbeidsmarktgebonden factoren de behoefte aan doorstroming niet vergroten.

In het onderzoek is nagegaan door welke factoren de verschillen in behoefte aan doorstroming verklaard kunnen worden. In theorie kan elke factor de behoefte aan doorstroming beïnvloeden, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat dit in de praktijk ook het geval zal zijn. Hiervoor kunnen echter geen concrete verwachtingen worden geformuleerd omdat de behoefte aan verticale doorstroming nog niet eerder werd onderzocht.

3 Methode

3.1 Respondenten

De selectie van de respondenten vond plaats via een getrapte procedure. Eerst zijn de scholen geselecteerd. Uit eerder onderzoek (Lazonder & De Jong, 1998) is van de meeste MAO-scholen bekend hoeveel leerlingen verticaal doorstromen. Uit deze onderzoeksgroep zijn met behulp van de *criterion sampling technique* (Patton, 1987) 16 MAO-scholen geselecteerd: acht scholen waar naar verhouding veel leerlingen doorstromen en acht scholen waar relatief weinig leerlingen doorstromen. Deze scholen zijn gevraagd aan het onderzoek mee te werken. Hiertoe waren tien scholen bereid: vier scholen met een relatief hoog percentage doorstromers (14% - 29%) en zes scholen met een relatief laag percentage doorstromers (0% - 2%). Vervolgens zijn op elke school in overleg met de directeur twee tot drie klassen geselecteerd. De leerlingen uit deze klassen waren de respondenten van het onderzoek.

In totaal hebben 182 leerlingen (146 mannen; 34 vrouwen; 2 onbekend) aan het onderzoek meegewerkt. Hun gemiddelde leeftijd was 19.2 jaar ($SD=6.1$). De verdeling van de leerlingen over de scholen met een hoog en een laag percentage doorstromers staat in Tabel 2. Hieruit blijkt dat de leerlingen van beide schooltypen verschilden wat betreft het kwalificatieniveau van hun opleiding ($\chi^2(1) = 14.7$, $p < .01$). Opvallend is vooral dat alle BB-leerlin-

gen van scholen met weinig doorstromers afkomstig zijn¹. In de analyses is hiervoor gecorrigeerd door het kwalificatieniveau als covariaat op te nemen. Voor de achtergrondvariabelen geslacht, leeftijd, vooropleiding, agrarische herkomst en leerjaar zijn geen verschillen gevonden.

Tabel 2
Aantal respondenten per schooltype

SCHOOLTYPE ^a	KWALIFICATIENIVEAU ^b			
	AB	BB	VF	MK/S
Hoog	0	0	28	46
Laag	0	34	27	47

Noot: Leerlingen uit AB-opleidingen zijn niet in het onderzoek betrokken omdat zij niet kunnen doorstromen naar een opleiding op een lager niveau.

^a Hoog = hoog % doorstromers, laag = laag % doorstromers.

^b AB (assistent-beroepsbeoefenaar), BB (basis beroepsbeoefenaar), VF (vakfunctionaris), MK/S (middenkaderfunctionaris/specialist)

3.2 Materialen en procedure

De gegevens zijn verzameld met een vragenlijst die uit twee delen bestond. In het eerste deel werd, naast enkele persoonlijke gegevens, gevraagd naar de bekendheid met verticale doorstroming. Het tweede deel van de vragenlijst bevatte vragen over de behoefte aan doorstroming en de factoren die deze behoefte kunnen beïnvloeden. De meeste vragen over de behoefte aan doorstroming waren semi-gesloten van aard. De factoren die de behoefte aan doorstroming kunnen beïnvloeden, zijn onderzocht aan de hand van stellingen.

De vragenlijsten zijn aan het begin van een les ingevuld in bijzijn van de onderzoeker. Na een korte introductie van het onderzoek werd het eerste deel van de vragenlijst uitgedeeld. Wanneer een leerling klaar was met de beantwoording van de vragen werd deel 1 van de vragenlijst ingenomen en werd deel 2 uitgereikt. De invulling van de gehele vragenlijst duurde ongeveer 15 minuten.

3.3 Operationalisatie

Het onderzoek kent twee afhankelijke variabelen: bekendheid met en behoefte aan verticale doorstroming. Bij de bekendheid met doorstroming is gekeken naar de bekendheid met de

term doorstroming en bekendheid met de betekenis van de term doorstroming. De *term* doorstroming is bekend wanneer een leerling aangeeft de term verticale doorstroming te kennen én hiervan de juiste omschrijving weet te geven. De *betekenis* van doorstroming is bekend wanneer een leerling, na het lezen van een korte uitleg over verticale doorstroming, aangeeft deze vorm van doorstroming te (her)kennen.

Bij de behoefte aan doorstroming is onderscheid gemaakt tussen actuele en potentiële behoefte. Actuele behoefte verwijst naar de behoefte aan verticale doorstroming tot het moment waarop de vragenlijst werd ingevuld; potentiële behoefte betreft de verwachte behoefte aan doorstroming in de toekomst. Bij de actuele behoefte hebben de leerlingen op een 4-punt schaal (oplopend van nooit tot vaak) aangegeven of zij wel eens overwogen hebben om door te stromen. Bij de potentiële behoefte is de leerlingen gevraagd of zij in de toekomst zouden doorstromen, bijvoorbeeld wanneer ze slechte cijfers zouden halen of een baan zouden kunnen krijgen. Ook deze vraag is op een 4-punt schaal (oplopend van absoluut niet tot zeker wel) beantwoord.

Om de verschillen in actuele behoefte aan doorstroming te verklaren, is bovendien gekeken naar de factoren uit Tabel 1. Elke factor is geformuleerd in de vorm van een stelling en de leerlingen hebben op een 4-punt schaal (oplopend van mee oneens tot mee eens) aangegeven in hoeverre zij het met elke stelling eens zijn. Voorbeelden van stellingen bij de persoonsgebonden factoren zijn 'Mijn ouders, leraren en vrienden stimuleren mij om door te stromen' (sociale achtergrond) en 'Ik denk dat ik mijn opleiding zonder moeite kan afmaken' (perceptie). Bij de factor 'intellectuele capaciteiten' leidt deze meting niet tot valide resultaten (de *perceptie* van de intellectuele capaciteiten zou gemeten worden) zodat deze factor is geoperationaliseerd als het gemiddelde cijfer. Stellingen bij de opleidingsgebonden factoren waren bijvoorbeeld 'Ik vind mijn opleiding te moeilijk' (complexiteit van de opleiding) en 'De voorlichting over de opleiding was goed; ik wist waar ik aan begon'. 'Ik wil zo snel mogelijk aan het werk' en 'Het niveau van mijn opleiding past bij de baan die ik wil hebben' waren de stellingen bij de arbeidsmarktgebon-

den factoren. Voor de potentiële behoefte is deze meetmethode niet bruikbaar. Deze variabele heeft immers betrekking op een hypothetische situatie, terwijl de bovenstaande stellingen de actuele situatie beschrijven. De verschillen in potentiële behoefte zijn daarom geanalyseerd aan de hand van door de leerlingen zelf omschreven redenen.

3.4 Onderzoeksofzet en statistische analyses

Het onderzoek is opgezet als een contrastvergelijking tussen scholen met een hoog en een laag percentage doorstromers. Onderzocht is of de leerlingen van deze schooltypen van elkaar verschillen voor wat betreft hun bekendheid met en behoefte aan verticale doorstroming. Hiertoe zijn vier enkelvoudige variantie-analyses uitgevoerd met respectievelijk 'bekendheid met de term doorstroming', 'bekendheid met de betekenis van doorstroming', 'actuele behoefte' en 'potentiële behoefte' als afhankelijke variabelen en schooltype (hoog, laag) als onafhankelijke variabele. De achtergrondvariabele kwalificatieniveau fungeerde als covariaat. Omwille van de leesbaarheid wordt het effect van deze covariaat alleen vermeld bij statistische significantie. Om de verschillen in behoefte aan verticale doorstroming te verklaren is een multiple regressie analyse uitgevoerd met de factoren uit Tabel 1. Ontbrekende gegevens zijn per analyse verwijderd, waardoor de steekproefgroottes in de analyses van elkaar verschillen.

4 Resultaten

4.1 Bekendheid met doorstroming

Tabel 3 toont het percentage respondenten dat bekend is met verticale doorstroming. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen het *kennen* van de term verticale doorstroming en *herkennen* van de betekenis van deze term.

Tabel 3
Gemiddeld percentage leerlingen dat bekend is met verticale doorstroming

BEKENDHEID	SCHOOLTYPE	
	HOOG	LAAG
Term bekend	16.2 (37.1)	2.8 (16.7)
Betekenis herkend	83.8 (37.1)	75.9 (43.0)

Noot: Standaarddeviaties tussen haakjes

De term verticale doorstroming is bij weinig leerlingen bekend. Slechts 8% van de respondenten kon in eigen woorden uitleggen wat met verticale doorstroming wordt bedoeld. De leerlingen die de term verticale doorstroming kennen waren voor het grootste deel afkomstig van scholen met veel doorstromers. Op scholen met een laag percentage doorstromers was de bekendheid met doorstroming significant kleiner ($F(1,177)=11.86, p<.01$).

De betekenis van de term verticale doorstroming werd door ongeveer 80% van de leerlingen herkend. De covariaat kwalificatieniveau was van invloed op deze vorm van bekendheid ($F(1,179)=4.94, p<.05$). Uit post-hoc analyse blijkt dat de betekenis van de term verticale doorstroming op VF-opleidingen door relatief minder leerlingen herkend werd dan op BB- en MK/S-opleidingen. Na correctie voor de covariaat zijn geen verschillen gevonden voor schooltype ($F(1,179)=.37$): op scholen met veel en weinig doorstromers werd de betekenis van de term doorstroming door relatief evenveel leerlingen herkend.

4.2 Actuele behoefte aan doorstroming

De actuele behoefte aan doorstroming is matig; voor beide schooltypen liggen de gemiddelde scores beneden het schaalgemiddelde (zie Tabel 4). De achtergrondvariabele kwalificatieniveau beïnvloedde wederom de uitkomsten ($F(1,109)=4.81, p<.05$). Tussen kwalificatieniveau en actuele behoefte bestaat een negatief verband: hoe hoger het niveau van de opleiding, hoe lager de actuele behoefte van leerlingen aan doorstroming. De actuele behoefte verschilde ook tussen de leerlingen van beide schooltypen ($F(1,109)=3.97, p<.05$): op scholen met een hoog percentage doorstromers hebben de leerlingen een grotere actuele behoefte aan doorstroming dan op scholen met een laag percentage doorstromers.

Tabel 5
Regressie-coëfficiënten en percentage verklaarde variantie voor actuele behoefte aan doorstroming

FACTOR	R^2	ΔR^2	B	t
Intellectuele capaciteit	9.2	9.2	-0.5	-3.9**
Sociale achtergrond	13.0	3.8	0.2	2.6*
Voorlichting over de opleiding	15.8	3.8	-0.3	-2.4*
Complexiteit van de opleiding	18.4	2.6	-0.2	-2.0*

Noot: R^2 =percentage totaal verklaarde variantie; ΔR^2 =toename van het percentage verklaarde variantie door een factor; B=regressie-coëfficiënt.

** $p<.01$ * $p<.05$

Tabel 4
Gemiddelde scores voor behoefte aan verticale doorstroming

BEHOEFTE	SCHOOLTYPE	
	HOOG	LAAG
Actuele behoefte ^a	2.0 (1.1)	1.8 (1.0)
Potentiële behoefte	2.7 (0.9)	2.8 (0.8)

Noot: 4-punt schaal; hogere scores = grotere behoefte. Standaarddeviaties tussen haakjes

^a Alleen berekend voor leerlingen die de betekenis van de term doorstroming kennen.

Uit een *stepwise* multiple regressie analyse blijkt dat de actuele behoefte aan verticale doorstroming door vier factoren wordt bepaald. Naast de intellectuele capaciteit en sociale achtergrond van de leerling zijn dat de complexiteit van en de voorlichting over de opleiding. Bij elkaar verklaren deze factoren 18.4% van de variantie ($F(4,92)=6.42, p<.01$). De toename in verklaarde variantie door de afzonderlijke factoren staat in Tabel 5. De hierin gepresenteerde regressie-coëfficiënten laten zien dat de richting van het effect overeenkomt met de in paragraaf 1 voorspelde werking van de factoren.

Vervolgens is nagegaan of het verschil in actuele behoefte tussen de beide schooltypen door deze vier factoren verklaard kan worden. In Tabel 6 zijn de gemiddelde scores van deze factoren onderscheiden naar schooltype. Een significant verschil werd alleen gevonden voor de factor intellectuele capaciteit ($F(1,108)=8.40, p<.01$). Zoals Tabel 6 laat zien halen leerlingen op scholen met weinig doorstromers gemiddeld hogere cijfers dan leerlingen op scholen met veel doorstromers. Leerlingen van beide schooltypen verschillen niet wat betreft sociale achtergrond ($F(1,108)=.08$), voorlichting over de opleiding ($F(1,111)=1.56$) en complexiteit van de opleiding ($F(1,110)=.05$).

Tabel 6

Gemiddelde scores voor de factoren die de verschillen in actuele behoefte verklaren

FACTOR	SCHOOLTYPE	
	HOOG	LAAG
Intellectuele capaciteit	6.5 (0.7)	6.7 (0.8)
Sociale achtergrond ^a	2.1 (1.1)	2.6 (1.1)
Voorlichting over de opleiding ^a	2.9 (1.0)	2.8 (1.1)
Complexiteit van de opleiding ^a	1.7 (0.7)	1.8 (1.0)

Noot: Standaarddeviaties tussen haakjes.

^a 4-punt schaal; hogere scores = in grotere mate mee eens

Hierbij moet opgemerkt worden dat het in Tabel 6 getoonde verschil in sociale achtergrond is toe te schrijven aan de achtergrondvariabele kwalificatieniveau ($F(1,108)=12.92$, $p<.01$).

4.3 Potentiële behoefte aan doorstroming

De scores voor potentiële behoefte geven aan of leerlingen zouden doorstromen wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding geven. Uit Tabel 4 blijkt dat de potentiële behoefte hoger is dan de actuele behoefte en dat alle scores boven het schaalgemiddelde liggen. Over het geheel genomen zijn de leerlingen redelijk positief over verticale doorstroming als alternatief voor studiestaking. Verder valt op dat de potentiële behoefte aan doorstroming nauwelijks verschilt voor leerlingen van verschillende schooltypen. Statistische analyses bevestigen dit beeld: ($F(1,175)=1.19$).

De belangrijkste redenen om in de toekomst door te stromen staan in Tabel 7. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen leerlingen met een hoge en een lage potentiële behoefte. Leerlingen met een hoge potentiële behoefte motiveerden hun keuze vanuit arbeidsmarktgebonden factoren. Het halen van een diploma (zei het op

een lager niveau) is voor 51% van de leerlingen de belangrijkste reden voor doorstroming. Nog eens 18% gaf indirect dezelfde motivering. Wanneer deze leerlingen een baan aangeboden krijgen, willen zij een diploma halen voordat ze gaan werken. Bij leerlingen met een lage potentiële behoefte werkt de factor 'intrede arbeidsmarkt' juist omgekeerd: 15% van hen verkiest een baan boven doorstroming. Verder baseren deze leerlingen hun keuze op hun intellectuele capaciteit (en de perceptie daarvan). De school- en stelselgebonden factoren zijn nauwelijks genoemd als reden voor doorstroming. Wel bleek de motivatie voor de opleiding een reden te zijn om niet door te stromen². Leerlingen die deze reden gaven 'balen' zo van school dat zij verticale doorstroming niet als redelijk alternatief beschouwen.

5 Discussie

Verticale doorstroming wordt gezien als middel om ongekwalificeerde uitstroom te verminderen. In het MAO heeft verticale doorstroming weliswaar effect op de ongekwalificeerde uitstroom, maar het totale percentage ongedi-

Tabel 7

Motivering van de potentiële behoefte

FACTOR	POTENTIËLE BEHOEFTE	
	WAARSCHIJNLIJK NIET	WAARSCHIJNLIJK WEL
Intellectuele capaciteit	17%	
Perceptie eigen mogelijkheden	11%	
Intrede arbeidsmarkt	13%	18%
Vereiste kwalificaties		51%
Motivatie	19%	

Noot: Alleen redenen die door meer dan 10% van de leerlingen zijn genoemd worden gepresenteerd. Waarschijnlijk niet = score 1 of 2; waarschijnlijk wel = score 3 of 4.

plomeerde schoolverlaters is hierdoor (nog) niet verminderd. Mogelijk wordt dit veroorzaakt doordat leerlingen onvoldoende bekend zijn met of weinig behoefte hebben aan verticale doorstroming. In dit verkennend onderzoek zijn deze verklaringen onderzocht bij leerlingen van scholen met relatief veel en relatief weinig doorstromers. Verwacht werd dat op scholen met veel doorstromers de bekendheid met en de behoefte aan doorstroming groter is dan op scholen waar weinig leerlingen doorstromen.

De hypothese dat de bekendheid met verticale doorstroming het grootst is op scholen met veel doorstromers wordt gedeeltelijk ondersteund door de resultaten. Op deze scholen kunnen meer leerlingen de term verticale doorstroming omschrijven dan op scholen met weinig doorstromers. De betekenis van dit verschil is echter vrij gering: slechts 8.3% van de leerlingen gaf een correcte omschrijving. Dat de leerlingen wel degelijk op de hoogte zijn van de mogelijkheden voor verticale doorstroming blijkt uit het feit dat 80% de omschrijving van verticale doorstroming herkende. Hier zijn echter geen verschillen gevonden tussen leerlingen van scholen met veel en weinig doorstromers. Bovendien wijzen de hoge standaarddeviaties op een grote spreiding in de scores. Het lijkt daarom onwaarschijnlijk dat de (on)bekendheid met doorstroming de reden is waarom verticale doorstroming de totale ongekwalificeerde uitstroom niet vermindert.

Zoals werd verwacht is de actuele behoefte aan verticale doorstroming groter op scholen met veel doorstromers dan op scholen met weinig doorstromers. Desondanks hebben de leerlingen over het geheel genomen een vrij geringe behoefte aan verticale doorstroming. Uit de covariantie-analyse blijkt dit vooral te gelden voor leerlingen uit de MK/S-opleiding en deze leerlingen vormen het grootste deel (41%) van de populatie MAO-leerlingen (Ministerie van LNV, 1998). Waardoor deze lage behoefte veroorzaakt wordt, is niet onderzocht. Een mogelijke verklaring is dat de scholen veel aandacht besteden aan de intake en begeleiding van leerlingen dat doorstroming niet nodig is. Ook is het mogelijk dat verticale doorstroming net als de oudere term afstroom door leerlingen gezien wordt als een vorm van falen – iets waarmee zij begrijpelijkerwijs niet graag willen worden geassocieerd.

Wel is onderzocht waardoor de verschillen in actuele behoefte kunnen worden verklaard. Vier factoren blijken de actuele behoefte aan doorstroming te beïnvloeden: intellectuele capaciteit, sociale achtergrond, complexiteit van de opleiding en voorlichting over de opleiding. Of deze factoren de verschillen in actuele behoefte afdoende verklaren, moet echter worden betwijfeld; tezamen verklaren zij slechts 18.4% variantie. Bovendien verschillen leerlingen van scholen met veel en weinig doorstromers alleen ten aanzien van de factor intellectuele capaciteit. Omdat deze factor ook de meeste variantie verklaart (9.2%) lijkt intellectuele capaciteit van invloed te zijn op de actuele behoefte aan verticale doorstroming. Door welke factoren deze behoefte verder wordt bepaald kon in dit onderzoek niet worden aangetoond.

Tegen de verwachting in verschillen de leerlingen van de beide schooltypen niet wat betreft hun potentiële behoefte aan doorstroming. Wel verschilt de potentiële behoefte van de actuele behoefte. De potentiële behoefte is hoger, maar hieruit mag niet worden geconcludeerd dat er in de toekomst meer leerlingen zullen doorstromen. De potentiële behoefte verwijst naar een hypothetische situatie (bijvoorbeeld slechte cijfers of een baan aangeboden krijgen), waarvan het de vraag is bij hoeveel leerlingen deze zich zal voordoen. Bovendien kan sociale wenselijkheid de resultaten enigszins hebben gekleurd. Wanneer de hypothetische situatie werkelijkheid wordt, is het niet zeker dat leerlingen zullen overwegen om door te stromen. Zelfs al doen ze dit wel, dan is hiermee nog steeds niet gezegd dat hun overweging zal leiden tot de beslissing om daadwerkelijk door te stromen.

Voor de potentiële behoefte zijn de redenen voor het wel of niet doorstromen geïnventariseerd. Uit de resultaten blijkt dat leerlingen zich bij hun keuze voor doorstroming voornamelijk laten leiden door hun kansen op de arbeidsmarkt. Opvallend genoeg spelen de arbeidsmarktgebonden factoren geen rol bij de actuele behoefte. Gecombineerd met het feit dat de potentiële behoefte hoger is dan de actuele behoefte leidt dit tot de volgende conclusie. Leerlingen spelen met de gedachte om door te stromen wanneer het niveau van de opleiding hun intellectuele vermogen te boven gaat.

Doorstroming wordt pas een serieuze optie wanneer leerlingen een baan kunnen krijgen of door slechte studieresultaten een diploma dreigen mis te lopen.

Op grond van deze resultaten moet worden betwijfeld of verticale doorstroming de totale ongekwalificeerde uitstroom kan verminderen. Hiervoor zouden meer leerlingen moeten doorstromen – een eis die gezien de geringe behoefte aan doorstroming niet haalbaar lijkt. Deze conclusie wordt versterkt door het feit dat de behoefte aan doorstroming niet verklaard kon worden uit de factoren die bepalend zijn voor studiestaking. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen welke factoren werkelijk van invloed zijn op de behoefte aan verticale doorstroming. Dit onderzoek zou zich in eerste instantie moeten richten op de redenen waarom leerlingen *niet* doorstromen (zie Tabel 7). Inzicht in deze redenen kan belangrijke aanwijzingen opleveren voor het vergroten van de behoefte aan doorstroming. In dit verband zouden ook ongediplomeerde schoolverlaters gevraagd kunnen worden naar hun motieven om ondanks de mogelijkheden voor doorstroming de school te verlaten.

Een andere suggestie voor verder onderzoek is het effect van leerlingbegeleiding op de behoefte aan doorstroming. Een goede intake en dito begeleiding vergroten de kans dat leerlingen een opleiding volgen die bij hen past. Het lijkt aannemelijk dat leerlingen hierdoor weinig behoefte hebben om door te stromen, maar of deze gevolgtrekking juist is, zal in de toekomst moeten worden onderzocht. Tot slot lijkt het zinvol om het huidige onderzoek te herhalen in andere sectoren van het secundair beroepsonderwijs. Pas wanneer deze gegevens bekend zijn kan een definitief oordeel worden gegeven over het effect van verticale doorstroming op de ongekwalificeerde uitstroom.

Noten

- 1 Dit is overigens een geruststellende gedachte. Bij verticale doorstroming uit de BB-opleiding stapt een leerling over naar de AB-opleiding. Deze bestaat (nog) niet voor alle opleidingen en geeft bovendien geen startkwalificatie.
- 2 Deze factor is achteraf opgenomen omdat uit het onderzoek (maar niet uit de proefafname!)

bleek dat motivatie voor de opleiding voor veel leerlingen een reden is om niet door te stromen.

Literatuur

- Babeliowsky, M. (1995). *Schoolloopbanen en studierendement in het voortgezet onderwijs: Resultaten voor het OVG Noordwest Overijssel*. Amsterdam: SCO Kohnstamm Instituut.
- Berg, J.W.M. van den, Eimers, T., Feijnen, C.J., & Hövels, B.W.M. (1994). *Rendement leerlingwezen: Tegen de stroom in of met de stroom mee*. Den Haag: COB/SER.
- Bijleveld, R.J. (1993). *Numeriek rendement en studiestaking: Een theoretische analyse van factoren die samenhangen met rendement en studiestaking in het wetenschappelijk onderwijs*. Proefschrift Universiteit Twente, Enschede.
- Bont-Hoek, J.G.M. de, Haas, Th.H.C. de, & Kraft, P.Th. (1989). *Aanpak van de uitval: Resultaten van een vooronderzoek naar de uitval in het leerlingwezen*. Den Bosch: PCBB.
- Bruijn, E. de (1992). *Modularisation in Dutch vocational education and training*. Amsterdam: SCO Kohnstamm Instituut.
- Commissie Dualisering (1993). *Beroepsvorming langs vele wegen*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Commissie Wagner (1984). *Op weg naar een gezamenlijke verantwoordelijkheid*. Zoetermeer: Ministerie van Economische Zaken.
- Grip, A. de (1987). *Onderwijs en arbeidsmarkt: Scholingsdiscrepanties*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Harms, G.J., & Den Boer, P.R. (1996). Het intern rendement van het leerlingwezen. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 21, 212 – 221.
- Hoof, J.J. van, & Dronkers, J. (1980). *Onderwijs en arbeidsmarkt*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Janssen, A.T.H. (1990). *Het interne rendement van het middelbaar beroepsonderwijs: Een literatuurstudie*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Koster, H. (1991). *Rendement en waardering van VOLLT-vakopleidingen*. Utrecht: SOLLT.
- Lazonder, A.W., & Jong, F.P.C.M. de (1998). Evaluatie van de mogelijkheden voor doorstroming binnen het MBO. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 23, 95 – 107.
- Lokman, A.H. (1995). *Dag...onderwijs: Een onderzoek naar uitstroombeslissingen van meao-leerlingen*. Wageningen: STOAS.

- Lokman, I. (1998). Het rendement van onderwijs. In M.C. Gimbrère & A.F.M. Nieuwenhuis (Eds.), *Lang leve leren: De aansluiting tussen werken en opleiden in de agrarische sector* (pp. 55 - 69). Wageningen: Stoas Onderzoek.
- Mascini, N.W.J. (1983). *Differentiatiekenmerken en relatie met uitval en zittenblijven: Koppelingsonderzoek*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Faculteit Sociale Wetenschappen.
- Ministerie van LNV (1989). *Discussienota diploma's en certificaten*. Den Haag: DLO.
- Ministerie van LNV (1998). *Statistische informatie agrarisch onderwijs 1997*. Den Haag: Ministerie van LNV, Directie Wetenschap en Kennisoverdracht.
- Ministerie van OCW (1994). *Wetsvoorstel wet educatie en beroepsonderwijs*. Den Haag: SDU.
- Neve, J.H. (1989). *Zonder diploma op weg naar werk: Een verkennend onderzoek naar voortijdige onderwijsverlaters, hun eerste stappen op de arbeidsmarkt en hun herinstroom in het onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Osinga, A. (1998a). Ongekwalficeerde uitstroom in agrarisch MBO ook zorgelijk. *Agrarisch Onderwijs*, 40(9), 19 - 21.
- Osinga, A. (1998b). Veel MBO-leerlingen tussen wal en schip. *Agrarisch Onderwijs*, 40(8), 11 - 13.
- Patton, M.Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Sage: Newbury Park.
- Raffe, D. (1994). The new flexibility in vocational education. In W.J. Nijhof & J.N. Streumer (Eds.), *Flexibility in training and vocational education* (pp. 13 - 32). Utrecht: Lemma.
- Roeleveld, J., Jong, U.de, Oosterbeek, H., & Webink, H.D. (1994). *Studievoortgang en onderwijskeuzen 1992: Een panelstudie onder scholieren en studenten*. Zoetermeer: Ministerie van OCW.

Abstract

Vertical transition and unqualified outflow in senior secondary agricultural education: an exploratory study

A.W. Lazonder. *Pedagogische Studiën*, 1999, 76, 1-10.

In Dutch senior secondary vocational education, students can switch to a course at a lower qualification level (i.e., vertical transition). Although transition is considered a powerful means to reduce drop-out rates, it has not redeemed its promise yet. This may be due to the fact that students have little knowledge of or need for transition. To verify these explanations, 182 students from agricultural senior secondary vocational education completed a short questionnaire. The results indicated that nearly 80% of the students knew about the possibilities for transition. Moreover, knowledge of transition did not differ between students from schools with many or few transfer students. In contrast, the need for transition was mediocre, differing in favor of the students from schools where transition occurs frequently. These findings suggest the students' need for transition to be the reason why transition has not resulted in less unqualified outflow.

Auteur

A.W. Lazonder werkt als NWO post-doc onderzoeker bij de leerstoelgroep Agrarische Onderwijskunde van de Landbouwniversiteit Wageningen.

Adres: A.W. Lazonder, Landbouwniversiteit Wageningen, Leerstoelgroep Agrarische Onderwijskunde, Postbus 8130, 6700 EW WAGENINGEN. Tel. 0317 - 482710 Email: Ard.Lazonder@ALG.AO.WAU.NL